

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Monumenta Paderbornensia

Ferdinand <Paderborn, Bischof, II.>

Amstelodami, 1672

Fons Resonus, Vulgo Bullerborn, Prope Becam Veterem, Pagum Dioecesis
Paderbornensis.

urn:nbn:de:hbz:466:1-7830

FONS RESONUS,

VULGO

B B L L E R B O R N /

PROPE BECAM VETEREM, PAGUM
DIOECESIS PADERBORNENSIS.

MEMORIAE. SACRUM

TEUTOBURGENSIS. SILVÆ. RADICIBUS. ORTUM
QUÆ. TRAHIT. ET. RESONIS. NOMINA. DEBET. AQUIS
ARTE. SCATENS. MIRA. PELAGI. NUNC. MORE. FREMENTIS
ÆSTUAT. ALTERNA. NUNC. SILET. UNDA. VICE
ET. PEDE. DECURRIT. LIQUIDO. DUM. PROXIMA. SENSIM
PER. CAVA. LABENTEM. SAXA. RESORBET. HUMUS
MOX. EADEM. VIRES. SUBTER. TELLURE. RECENTES
COLLIGIT. ET. LARGAS. AUCTA. REFUNDIT. AQUAS
NE. JACTES. ARETHUSA. TUL. MIRACULA. FONTIS
SOLA. ETIAM. NOSTRAS. FAMA. LOQUETUR. OPES

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCO-
PUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BA-
RO. DE. FURSTENBERG

AD. FONTEM. BULLERBORN. PROPE. BECAM. VE-
TEREM. MIRA. NATURA. PRÆDITUM. ET. FRE-
QUENTIBUS. PRINCIPUM. ET. NOBILIUM. VIRO-
RUM. CONVIVIIS. EXCUBIIS. ET. EXPERIMEN-
TIS. OLIM. CELEBRATUM

M. H. P

Hh

NO.

N O T Æ.

I. **T** E U T O B U R G E N S I S S I L V Æ R A D I C I B U S O R -
T U M] De saltu Teutoburgiensi satis superque egimus
in notis ad ejus monumentum, quibus ex Ortelii Thefauro geo-
graphico id, quod ipse ex Chron. Mansfeldico Cyriaci Span-
genbergii hausit, nunc adjicimus. *Teutoburgiensis*, inquit, *sal-*
tus, *Germania locus inter Amisiam & Luppiam amnes, apud Tacitum*
1. Annal. clade Romanorum sub Quintilio Varo nobilis. Hodie Teute vel
Teuteberg silva est sic dicta, prope quam locus est, qui Wintfeldt, id est,
campus victoriae dicitur. Tractus hic patet longitudine 400. passus, &
200. latitudine, non longè ab arce Falckenburg, & oppidulo Horn, in
itinere, quo itur Paderbornâ Byfeldiam & Monasterium, conspicuus.
Quare idem Ortelius merito erroris arguit Pancirolum ad No-
titiam Imperii, qui homonymiâ quâdam deceptus, hunc sal-
tum putavit esse in Pannonia.

2. **Q** U Æ T R A H I T, E T R E S O N I S N O M I N A D E B E T
A Q U I S :] Nomen hujus fontis accolis est *Bullerborn / Bulder-*
born / Bolderbern / & Bulsterborn: *bulleren* enim, sive *bulderen* &
bolderen / Teutonicè cum strepitu blaterare aut detonare dici-
mus. Hunc Bernardus Mollerus l. 5. de Rheno pag. 217. elegis
fuis, & Leonardus Thurneisserus de aquis frigidis, calidis, mi-
neralibus & metallicis, lib. 1. cap. 1. describunt. Ejusdem etiam
meminere, Prodromus geographicus Joannis Gigantis in tabu-
la Episcopatus Paderb. Atlas geographicus Wilhelmi Blaeu,
Joannes Horrión l. 2. Panegy. Paderborn. c. 7. *Ad veterem ve-*
rò Becam in silva fons est, quem TUMULTUARIUM vocant. Is
situs est sub clivo montis, è quo magna vis ferri ac aris eruitur. Non
jugiter sed intervallis fluit, sic ut cum unam circiter horam cursum te-
nuerit, mox inhibeat, ac tres aut amplius horas quiescat. Neque ta-
men statâ semper tempora observat aut vices. Est enim cum bis eadem
die aquam profundat, est cum semel, interdum antè, interdum longè
post meridiem. Ferunt, quoties se ad cursum refert, sibilum per cacu-
mina

mina arborum exaudiri, velut exsurgentis venti, & primus proceduntis impetus, quodam cum murmure fit ac strepitu, quasi se ad cava montis allidentis, & foras erumpere gestientis aqua. Reinerus autem Reineccius, in notis ad Poët. Anonym. multum sanè à vero aberrat, dum hunc fontem eum torrentem esse putat, cujus ad An. 772. Carolo Irmenfulam, ejusque fanum Eresburgi destruentem, magno consensu meminerunt Annalium Francicorum scriptores. Sed audiamus ipsum Reineccium: Procul dubio, inquit, eum torrentem innuit, qui in agro Paderbornensi hodie nominatur Der Wullerborn. Conveniunt enim *weisäckeris* tam ex annalibus Francie. (unde certatim repetiere, Regino, Atmoinus, Schafnaburgensis, & Gemblacensis) quam ex auctore nostro. Etsi quod utrobique numen affiscitur, neque ipse exclusim, ita tamen ut torrentem tum non erupisse primum, sed innotuisse opiner, forsàn tali quopiam casu, quem de thermis Carolinis in Boemia memoria prodidit Fabianus Sommerus. Nomen Germanicum natura torrentis peperit. De qua cum varia ad me perlata essent, nodum propemodùm mihi Gordium visum, dissolvère, Hermannus à Beckheim & Jacobus Theodoricus DD. ille Jureconsultus, hic Medicus, & Henrici Antistitis è domo Saxonica, quoad is in vita fuit, Archiater, uterque singulari necessitudine mihi conjunctissimus. Alterius verba ex epistola ipsius ascribo: Aqua illa, que in radice montis prope vicum, quem nostri *Stenbecke* appellant, cum strepitu frementes erumpunt, dulces sunt, nec ullum acoris sensum præbent, (ut rectè in *Acidulis* à Theodoro non sint numerate) nec servant in eruptione certas horas, sed pro aëris constitutione variant. In siccitatibus rariores sunt eruptiones, ut in die naturaliter solum fiant: in humiditatibus crebriores, ita ut singulis quatuor horis egrediantur, modo copiosiores, modo pauciores. Abundantiores sunt in vere & autumno, itidem hyeme, si pluviosa est; deficiunt magis in aestate, si valde sicca existit. Durat autem effluxio non ultra octavam horæ partem, que tantas aquas educit, ut rivus in vicinia scaturientes valde augeat, ita ut duplicatis eant aquis. A terra rursus recipitur, & absorbetur prope vicum, quem *Stenbecke* nominant: terra verò illam reddit ad fontes Luppie. Post aquam absorptam locus unde fluxit, gramine constitus ita resiccatur, ut illic sæpius Principes & nobiles viri convivio habeant. Diversum

quid est, sed aquè mirabile in thermis, quæ à pipere dicuntur, in agro Curienti Rhatorum, quæ scaturiunt 5. Non. Maii, & fluunt usque ad Idus Septemb. Post vena clauduntur, nec referantur ante Maium secuturum. Hæc ille. Quibus istud addendum duxi, de postrema eruptione ad fontes Luppia, rem iis incolarum experimentis probatam & confirmatam, quæ de Arethusa scriptorum monumentis prodita.

Libet his adjungere quæ Christophorus Browerus in scholiis ad vitam B. Meinweri §. 1. de hoc Tumultuario fonte, ex epistola Josephi Mangolti Soc. J E S U Paderbornæ data, commemorat.

Existit duobus hinc milliariibus in nemore Fons Tumultuarius appellatus. Is postquam fluxit hora circiter aut amplius spatium, quiescit horis ferè tribus; inde velut resumptis viribus, iteratò fluit: quod ubi continuavit, iterum sese ad hauriendum, quod effundat, recolligit, idque perpetuò in orbem facit, stas ferè horarum intervallis, ut oculis deprehendi. Fons hic dum fluit, exonerat se in quendam alveum, qui aliunde, non procul tamen aquam defert, eamque tam copiosam, ut plura molendina impetu circumagat. Sed aqua hujus regnum est admodum breve: nam ultra milliare Westphalicum non procurrit, quin ita absorbeat, ut ejus vix guttam inde reperias. Nam hinc inde in ripa voragine, terraque magni hiatus existunt, per quos tanto fertur impetu sub terram, ut ad restinguendum inferorum flammæ properare diceret. Reliqua, quæ gurgites hos evadit, guttatim in ipso sensim alveo ita consumitur, ut alibi talos tibi madefaciat, alibi in arena sicco insistas vestigio. Sic ille. Mirum certè hujus fontis ingenium. An. 1630. mense Decembri Haslis dioecesin Paderbornensem ingressis fluere desiit, qui antea tantà vi aquarum proruperat, ut ferrariæ molæ rotam, proximam fontis capiti, versaret. An. dehinc 1638. restitutà diocesi manare iterum, & plenis rivis effundi cœpit. Sed mutato variatoque fluxu. Nimirum fons qui ab hominum memoria per horarum intervalla bulliens suo impetu proflicebat fluebatque, is nunc continuò, more aliorum fontium, manat, cessatque prodigium illud latentis naturæ, quo antea mirantium oculos in se converterat.

3. N E J A C T E S A R E T H U S A T U I M I R A C U L A F O N T I S.]

T I S.] Arethufam fontem Plinius lib. 2. c. 103. inter aquarum naturæque miracula ponit, quòd in terram se abdat, & alibi se reddat. *Quidam fontes, inquit, odio maris ipsa subeunt vada, sicut Arethufa fons Syracusanus, in quo redduntur jacta in Alpheum, qui per Olympiam fluens Peloponnesiaco littori infunditur. Quin de ipso Alpheo l. 31. c. 5. Alpheus sub ima maria permeat.* Addit & alios ex hoc miraculo fontes: *Subeunt & terras, rursusque redduntur Lycus in Asia, Erasinus in Argolica, Tigris in Mesopotamia; & que in Æsculapii fonte Athenis immersa sunt, in Phalerico redduntur, & in Atinate campo fluvius mersus, post xx. m. passuum exit.* At quæ tantâ admiratione proferuntur inter naturæ opera à Plinio, hic apud nos quotidie in multis fontibus conspiciuntur. Videas enim passim in Teutonicis montibus, quatenus Paderbornæ in corona prætexuntur, plurimos è terra limpidissimos fontes oriri, magnoque aquarum agmine, ad certa spatia torrentis in modum decurrere, rursusque inter alveos sensim absorberi, condique sub terram, donec per subterraneas venas & apertos etiam petrarum canales collecti, in novos Paderæ & Luppia fontes exeant. Hinc Padera centum in urbe fontibus profilit, tam admirabili aquarum impetu, ut intra ipsam urbem quatuor justos amnes faciat, molasque verset. Luppia uno alteroque vasto & profundissimo lacu emergit, intraque horæ spatium Padera & Luppia in unum alveum confluunt, Luppiaque exinde nomen manet. Infra hos fontes in arenoso Sendæ ericeto Amisius compluresque fluvii ex profundis terræ specubus eodem naturæ partu & miraculo, per venas & meatus abditos effusi, prorumpunt. Ad eò, quod in Arethufa & peregrinis hisce fontibus demiratus est Plinius, id in *Resono Fonte* aliisque, qui apud nos se abdunt & reddunt, hodie dum multò certius, multoque aspectabilius est. Et quis unquam peregrinus, æstimatorque naturæ operum, vel solam apud nos Paderbornam lustravit, quin amœnissimum aquarum spectaculum, & fontium, qui uspiam sunt, miraculum nulli secundum pronuntiarit?

Sed Romanis nostra minùs cognita fuerunt. Ideo pauca illi de Germaniæ fontibus, ut de auri argenteque venis, cæterisque ad-

mirandis naturæ operibus prodiderunt. Quæ tamen ad Rhenum aliquantò magis illis explorata fuere. *Sunt & Mattiaci*, inquit Plinius, *in Germania fontes calidi trans Rhenum, quorum haustus triduo fervet*. Et quinam illi *Mattiaci fontes*, Marcellino l. 29. *aque Mattiacæ* dicti, præter *Wysbadenses* calidos fontes, quales hodie dum fervent in veteri Mattiacorum solo ac sede? Quippe *Mattium*, de quo Tacitus l. 1. Ann. *gentis Mattiacæ caput*, quod nunc *Marpurgum* creditur, fuereque *Mattiaci* pars quondam *Cattorum*, qui *pulsis Ubiis agros eorum obsederunt*. Cluverius lib. 3. *Germ. antiq. c. 7*. Quamquam Dilichius *Hassorum* scriptor *Mattium*, quod Ptolemæo est *Ματτιανον* seu *Mattiacum*, nobis ex alio istic vico ostendat. Sed nihil Plinius de *Aquisgranensium* thermis, aliisque calidis ac medicatis *Germaniæ* fontibus, nihil de acidulis, ut mirum non sit etiam nostra præteriisse.

Alter *Germaniæ* fons à Plinio monstratur apud *Tungros*: Ita enim l. 31. c. 2. *Tungri civitas Gallie fontem habet insignem, plurimis bullis stellantem, ferrugini saporis: purgat hic corpora, tertianas febres discutit, calculorumque vitia*. Cui nunc forsan *aque Spadana* est nomen. Habet & *Paderbornensis* diœcesis fontes in modum fervidi aheni toto anno bullientes. Hos apud *Pyrmontanas* & *Smechtanas* acidulas reperias. Mira res! tenui intervallo acidulæ istic & bullientes fontes, colore, sapore & virtute diversi. Nimirum, ut Plinius l. 31. c. 4. censuit: *Tales sunt aquæ, qualis terra per quam fluunt, qualesque herbarum, quas lavant, succi*: Imò quales venæ inter viscera terræ, per quas labuntur, talem indolem attrahunt aquæ. Hinc aliæ potabiles, aliæ medicæ tantum, & ad multa morborum auxilia salubres; ut hæc *Medici* etiam in nostris fontibus præclare probarunt, & balneis cum primis salutares censuerunt, quod etiamnum quotidianis experimentis sentiunt morbidi. Ideò *majorem fontem Mellitum* etiam apud *Smechtanos* *Theodorus Furstenbergius* Episcopus & Princeps *Paderbornensis*, secto lapide inclusit, & sui nominis inscriptione exornavit. Sed & noxiæ quædam halitu & vaporibus aquæ, quales apud *Soracten* memorantur à Plinio l. 31. c. 2. *Ad Soracten*, ait, *sole oriente fontem exundare, ferventi similem, avesque quæ gustaverint, juxta*

mor-

*mortuas jacere. Comperias id quoque apud Smechtanum fontem in colle situm, quem hominibus innoxium, si avis degustet, eneētam saepe conspicias. Nec mirum id Plinio, qui fontes hocce medicos ad hominum, non animalium usum datos scribit. Tertius Germaniæ fons, isque in noxiorum genere apud Frisios, memoratus à Plinio l. 25. c. 3. In Germania trans Rhenum castris à Germanico Casare promotis, maritimo tractu fons erat aqua dulcis solus, quâ potâ, intra biennium dentes deciderent, compagesque in genibus solverentur. Stomacacen Medici vocabant, & sceletyrben ea mala. Reperta auxilio est herba, quæ vocatur Britannica, non nervis modo & oris malis salutaris, sed contrâ anginas quoque & serpentes. Frisii, quâ castra erant, nobis demonstravere illam. Ita Plinius: qui tamen multum se fatigat in Britannica herba, unde nomen illud transferit in eam regionem. Lipsius in notis ad l. 1. Ann. Taciti n. 217. ut Plinium juvet, *Bretania uligines* ex prisco istic nomine ostendit, *paludes nimirum haud procul Amistâ flumine, inter Lingam, Weddam & Cævordam*; tanquam herba illic nata, ex Bretanico ericeto, vulgò *Bretansche Heyde*, nomen traxerit. At quis ista Lipsii ita probet, ut non per commercia utriusque gentis herbæ illius vis salutaris à Britannis monstrari potuerit Frisiis? Verùm ista non tanti sunt. Ipsa naturæ providentia magis suspicienda, quæ suis regionum morbis, suas quoque medicas herbas dedit monstravitque; haud secus quàm nasturtium iis in locis frequens gignitur, ubi corpora ex infalubriori aqua & aëre putredini magis obnoxia sunt. Accessit nostra ætate Nicotiana Panacæ instar, Indica illa herba, multis modis artibusque populis maritimis efficax medicina.*

Sed fontem hunc noxium mittamus, illud verò aquarum miraculum apud Germanos, & eisdem Septentrionales populos olim spectatum multò dignius, quod ex Plinio l. 16. c. 1. adscribam: *Altissima haud procul Chaucis, qui majores minoresque appellantur, circa duos precipue lacus. littora obtinent quercus, maxima aviditate nascendi: suffossæque fluctibus, aut propulsa flatibus, vastas complexu radicum insulas secum auferunt: atque ita libratae stantes navigant ingentium ramorum armamentis, sæpè territis classibus Romanorum,*

rum, cum velut industriâ fluctibus agerentur in proras stantium noctu, inopesque remedii illa praelium navale adversus arbores inirent.

Redeo cum naturæ spectaculo ad *Fontem Resonum*, in quo inæquales olim & subcivivi, ut diximus, fluxus per abruptas noctis & diei horas. Causam hujus perferutati sunt multi, nemo tamen adeo certi quid attulit, in quo acquiescerent alii, quod naturæ miracula sint, quæ admirari magis quàm pervestigare concessum: Fidem interim adstruunt similia, quæ natura alibi in fontibus aperuit. In *Sicilia circa Messanam & Mylas hyeme in totum inarescunt fontes: estate exundant, amnemque faciunt. Apollonia in Ponto fons estate superfluit, & maxime canis ortu. Quædam terræ imbribus sicciores fiunt, velut in Narniensi agro: quod admirandis suis inseruit M. Cicero. Plin. l. 31. c. 4. In Dodone Jovis fons meridie deficit, mox increscens ad medium noctis exuberat. In Comensi agro fons largus singulis horis intumescit & residet. Ita Plinius l. 2. c. 103. In Cantabria tres fontes octonis pedibus distantes, mox in unum abveum cœunt, singulis diebus exsiccantur duodecies, aliquando vicies. Plinius l. 31. c. 2. Multa hujusmodi apud hunc diligentissimum naturæ investigatorem reperias, quæ admirantem ipsum potiùs deprehendes, quàm rationem singulorum explicantem, nisi quod universim fateatur, in nulla parte naturæ majora esse miracula, quàm in aquis & fontibus, quorum alii in quotidianum vitæ humanæ usum, alii in admirationem & oblectationem, alii in medelam dati. Et medicos quidem fontes quàm plurimos exhibet, interque hos fontem Ciceronianum oculis purgandis sanandisque natum prope Puteolos, ubi M. Tullius villam habuit, quam nemore, porticu & Academia nomine celebrem fecit, Athenarum exemplo, in qua & monumentum sibi instauravit ad posteritatis memoriam. Sed jacent hæc omnia, ut nos ipsi anno 1652. mense Octobri Neapolim Româ profecti coram spectavimus, inter vetustatis rudera & temporum injurias planè consépulta. Solum carminis monumentum, quod Tulliano fonti inscriptum, integrum atque immortale ad nos pervenit, quia dignum ubique legi censuit Plinius, & hîc ponamus:*

*Quo tua Romana vindex clarissime lingua,
 Sylva loco melius surgere iussa viret,
 Atque Academia celebrat am nomine villam,
 Nunc reparat cultu sub potiore Vetus:
 Hic etiam apparent lymphæ non antè reperta,
 Languida qua infuso lumina rore levant.
 Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori
 Hoc dedit, hæc fontes cum patescit ope.
 Ut, quoniam totum legitur sine fine per orbem,
 Sint plures, oculis quæ medeantur, aquæ.*

Eò nunc magis, opinor, probabitur, coronari à nobis fontes, celebrari carminum inscriptionibus, commendari virtutes aquarum, extolli naturæ miracula, quæ demum in ipsum naturæ Opificem auctoremque rerum mortalium refunduntur. Quem admodum ipsos fontes atque aquas vates sacer Daniel c. 3. ad Dei laudem provocat.

| Et quid inter naturæ opera præstantius aquis? Quippe hoc elementum cateris omnibus imperat: terras devorant aquæ, flammæ necant, scandunt in sublime, & cælum quoque sibi vindicant, ac nubium obtentu vitalem spiritum strangulant. Quæ causa fulmina elidit, ipso secum discordante mundo? Quid esse mirabilius potest aquis in cælo stantibus? At ille ceu parum sit in tantam pervenire altitudinem, rapiunt eò secum piscium examina. Sæpe etiam lapides subvehunt, portantes aliena pondera. Eadem cadentes omnium terræ nascentium causa fiunt, prorsus mirabili naturâ, si quis velit reputare, ut fruges gignantur, arbores fruticesque vivant, in cælum migrare aquas, animamque etiam herbis vitalem inde deferre: justâ confessione, omnes terræ quoque vires, aquarum esse beneficii. Idem Plinius lib. 31. c. 1.